

Time and Temporality:

มิติเวลาของการศึกษาปรากฏการณ์การย้ายถิ่นระหว่างประเทศ

เพียรพจ อินทร์รัตน์¹

Received: October 17, 2023; Revised: December 25, 2023;

Accepted: December 25, 2023

บทคัดย่อ

งานศึกษาเกี่ยวกับการอพยพย้ายถิ่นในบริบทของไทย มักจะเกี่ยวข้องกับผลกระทบในด้านต่างๆ ที่การเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามพรมแดน กระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเจ้าบ้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านบวก หรือลบ นอกจากนี้ ยังมีประเด็นปัญหาการเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการด้านต่างๆ ของผู้อพยพ รวมทั้งการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรม ประเด็นต่าง ๆ ที่สำคัญเหล่านี้ยังคงให้น้ำหนักสำคัญต่อการจัดการความสัมพันธ์บนพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง ซึ่งมักจะเป็นหน่วยของรัฐบาล หรือลักษณะข้ามชาติ อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์การอพยพย้ายถิ่นยังประกอบไปด้วยมิติเวลาด้วยเช่นกัน หากแต่ยังไม่ได้ได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวางนักในวงวิชาการไทย

¹ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา

ผู้เขียนจึงเห็นว่าการสำรวจวรรณกรรมเบื้องต้นในประเด็นดังกล่าว พร้อมกับการนำเสนอบทวิเคราะห์เบื้องต้นเกี่ยวกับกรณีศึกษาที่เกิดขึ้นในประเทศไทยจะเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการไทยและภูมิภาค เพราะนับตั้งแต่หลายทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยก็เป็นหน่วยพื้นที่ที่สำคัญหน่วยหนึ่งในเครือข่ายของการอพยพโยกย้ายในภูมิภาคเอเชีย ทั้งในแง่ของการเคลื่อนย้ายแรงงาน และการพลัดถิ่นจากภัยสงครามและความรุนแรงภายในประเทศเพื่อนบ้าน การทำความเข้าใจมิติด้านเวลาของการอพยพย้ายถิ่นอาจนำไปสู่ความเข้าใจใหม่ ๆ เกี่ยวกับสังคมไทยในยุคที่การย้ายถิ่นฐานเริ่มกลายเป็นความปกติใหม่

คำสำคัญ: เวลา, เวลาจำเพาะ, การรับรู้ถึงเวลา, การอพยพย้ายถิ่น

Time and Temporality: Temporal aspects of international migration studies

Phianphachong Intarat ²

Abstract

The field of migration studies in the Thai context mainly focuses on various aspects of international labor migration such as sociocultural and economic impacts of immigration on the host society, access to rights and legal protection for migrant workers, and sociocultural integration to the host society. In other words, these topics prioritize social phenomena that take place in certain spaces, mostly across the territorial boundaries between nation-states and hence, transnational in nature. However, even if time is an integral part to the phenomenon of international migration and Thailand had been a crucial node in regional migrations, scholarly discussions about time and

² Faculty of Humanities and Social Sciences Songkhla Rajabhat University.

temporality in the context of Thailand's regional migration remain scarce. This article, therefore, aims to explore literature on time and temporality in migration studies, and provide an example of temporal analysis regarding human mobility and the Thai state's attempt to control it, in order to initiate a scholarly conversation on time and temporality of migration in the region.

Keywords: time, temporality, migration

บทนำ

การอพยพย้ายถิ่นฐาน : การเคลื่อนไปบนพื้นที่และเวลา

การอพยพย้ายถิ่นนั้นอยู่คู่กับวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์มาเป็นเวลานาน ดังที่นักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาหลายสาขาได้ศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ไว้ นับตั้งแต่แนวความคิดเรื่องการอพยพออกจากทวีปแอฟริกาของโฮโมเซเปียนส์เมื่อราว ๆ 100,000 ปีที่ผ่านมา การแลกเปลี่ยนอารยธรรมบนเส้นทางการค้าระหว่างเอเชียกับยุโรปผ่านเส้นทางการค้าสายไหมในช่วงกลางศตวรรษที่ 15 ไปจนถึงธรรมเนียมการออกเรือแสวงโชคอันเก่าแก่ของชาวมินังกาเบา (Minangkabao) แห่งสุมาตราตะวันตก ประเทศอินโดนีเซีย แต่ในปัจจุบัน ความสนใจทางวิชาการร่วมสมัยมักจะมีจุดเน้นที่การย้ายถิ่นระหว่างประเทศ เนื่องจากจำนวนของผู้อพยพไม่ว่าจากสาเหตุใดก็ตามได้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ อย่างมีนัยยะสำคัญในหลายทศวรรษที่ผ่านมา องค์การระหว่างประเทศเพื่อการย้ายถิ่นฐาน หรือ International Organization for Migration (IOM) ได้รายงานไว้ว่า ในปี

2017 จำนวนผู้อพยพที่ย้ายถิ่นระหว่างประเทศมีสูงถึง 257.7 ล้านคน นับเป็นร้อยละ 3 ของประชากรโลกที่มีอยู่ราว 8 พันล้านคน

การอพยพย้ายถิ่นของมนุษย์มักถูกมองในแง่ของการเคลื่อนที่ของประชากรจากพื้นที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง โดยเฉพาะการย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยประจำของผู้คน (Bastia and Skeldon, 2020, หน้า 1; Kok, 1999, หน้า 20) ในหลายทศวรรษที่ผ่านมา การอพยพย้ายถิ่นระหว่างประเทศได้ทวีความสำคัญขึ้นจนกลายเป็นวาระทางการเมืองระหว่างประเทศ และเกิดการจัดตั้งองค์กรโลกบาลต่าง ๆ ที่มีวาระการทำงานเพื่อสนับสนุนการอพยพย้ายถิ่นที่ปลอดภัยและคุ้มครองสวัสดิภาพของผู้อพยพ องค์กรระหว่างประเทศเพื่อการย้ายถิ่นฐาน (International Organization for Migration) ได้ให้นิยามว่า “ผู้อพยพ” (migrant) หมายถึง ผู้ที่ได้ย้ายที่พำนักประจำโดยการข้ามพรมแดน โดยไม่คำนึงถึงระยะเวลา (IOM, ม.ป.ว.) ในขณะที่องค์กรสหประชาชาติ (United Nations) ได้นำเงื่อนไขด้านเวลาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของคำจำกัดความ โดยให้นิยามว่า “ผู้อพยพ” (migrant) หมายถึง ผู้ที่โยกย้ายโดยการข้ามพรมแดนระหว่างประเทศเป็นเวลา 12 เดือนขึ้นไป (UNHCR, ม.ป.ว.) แต่ใจความสำคัญยังคงอยู่บนฐานคิดเชิงพื้นที่ คือ พรมแดนรัฐชาติอยู่นั่นเอง แม้ว่าในความเป็นจริง ปรากฏการณ์ทางสังคมล้วนประกอบด้วยมิติของเวลา รวมถึงการอพยพย้ายถิ่นด้วยเช่นกัน หากแต่มิติด้านเวลามักถูกมองข้ามไปในแง่ของการอภิปรายทางทฤษฎี เมื่อมองย้อนกลับไปถึงการถกเถียงทางวิชาการในปลายทศวรรษ 1990 ก่อนที่การศึกษามิติเวลาของปรากฏการณ์การย้ายถิ่นจะได้รับความสนใจทางวิชาการเพิ่มขึ้น Pieter Kok ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า

การที่มีเวลาไม่ได้รับความสนใจให้เป็นประเด็นหลักในเชิงนิยามความหมายของการย้ายถิ่น ทั้ง ๆ ที่นักวิชาการต่างก็เห็นพ้องต้องกันว่า การย้ายถิ่นมีองค์ประกอบทั้งด้านระยะทาง [บนพื้นที่— ผู้เขียน] และเวลา ก็เพราะว่ากรอบคิดเรื่องเวลานั้น “มีอรรถประโยชน์ที่จำกัดในการจำแนกการย้ายถิ่นฐานออกจากการเคลื่อนย้ายในรูปแบบอื่น ๆ”³ (1999, หน้า 21) ข้อสังเกตที่น่าสนใจเกี่ยวกับความเห็นของ Kok อยู่ที่ว่า มิติเวลาที่ว่านั้นคือระยะเวลาของการพำนักอาศัยในประเทศเจ้าบ้าน โดยมีขั้นสุดที่การย้ายถิ่นถาวร (permanence) เท่านั้น ตัวอย่างที่ Kok นำมาประกอบความเห็นของเขาก็คือ หลักเกณฑ์ด้านระยะเวลาการอยู่ในประเทศเจ้าบ้านที่แตกต่างกันของกลุ่มประเทศสแกนดิเนเวีย ที่แต่ละประเทศจะตัดสินว่าระยะเวลานานเท่าใดที่คนข้ามแดนจะได้รับการจัดประเภทว่าเป็น “ผู้อพยพ” ซึ่ง Kok มองว่าความแตกต่างในหลักเกณฑ์เหล่านี้ถือเป็นเรื่องที่ไม่อยู่บนพื้นฐานของตรรกะใด ๆ และดังนั้นการนำเอากรอบคิดเรื่องระยะเวลาในการย้ายถิ่นเข้ามาเป็นหลักในการนิยามความหมายของการอพยพย้ายถิ่นจึงเป็นเรื่องไม่มีประโยชน์

ปัจจุบัน ภูมิทัศน์การศึกษาการอพยพย้ายถิ่นได้ขยายตัวไปอย่างมาก สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองใน

³ “...limited utility in distinguishing migration from other forms of mobility.”

ระดับมหภาค โดยเฉพาะในแง่ของผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งก่อให้เกิดปรากฏการณ์การอพยพย้ายถิ่นระหว่างประเทศที่สำคัญหลายประการ เช่น กระแสการย้ายถิ่นของผู้หญิงจำนวนมาก (feminization of migration) การขยายตัวของนักเดินทางกลุ่มที่ทำงานออนไลน์ (digital nomad) และวิกฤตการณ์ผู้ลี้ภัยในตะวันออกกลางและอเมริกากลาง อันเกิดจากสาเหตุความรุนแรงทั้งทางตรงและเชิงโครงสร้างที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนจำนวนมากและผลักดันให้พวกเขาและเธอต้องใช้อพยพย้ายถิ่นเป็นทางรอดจากภัยคุกคามต่อความมั่นคงในชีวิต นอกจากนี้ในช่วงกึ่งศตวรรษที่ผ่านมา นานาชาตินิยมเผชิญกับปัญหาการถูกบังคับพลัดถิ่นจากสงครามและความขัดแย้งทางการเมืองในหลายภูมิภาคที่ลุกลามกลายเป็นสงคราม เช่น วิกฤตการณ์ทางมนุษยธรรมในซีเรีย พม่า และยูเครน เป็นต้น ความซับซ้อนของปรากฏการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเพียงตัวอย่างของความท้าทายในการทำความเข้าใจการโยกย้ายถิ่นฐานในปัจจุบัน มุมมองต่อการย้ายถิ่นที่เน้นมิติของการเคลื่อนที่จากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่งนั้นต้องเผชิญกับความท้าทายในหลายด้านซึ่งผู้เขียนจะขอยกตัวอย่างที่สำคัญ 3 ประการดังต่อไปนี้

ประการแรก คือ ข้อวิพากษ์ต่อระเบียบวิธีวิจัยที่ติดกับดักการใช้พรมแดนของรัฐชาติเป็นขอบเขตในการศึกษาวิเคราะห์โดยปราศจากการตั้งคำถามต่อที่มาของขอบเขตดังกล่าว Alex Sager ได้เสนอแนวคิด “ชาตินิยมเชิงระเบียบวิธีวิจัย” (methodological nationalism) ไว้อย่างน่าสนใจในประเด็นนี้ Sager กล่าวว่าชาตินิยมเชิงระเบียบวิธีวิจัย ก็คือมุมมองที่มีรัฐเป็นศูนย์กลางและสันนิษฐานว่าสังคมหนึ่งนั้นถูกล้อมไว้ด้วย

เส้นแบ่งเขตแดนที่ไม่สามารถทะลุผ่านได้ (Sager, 2018, หน้า 6) นอกจากนี้ มุมมองดังกล่าวยังมีสัมพันธ์ที่แนบแน่นกับสิ่งที่เรียกว่า Sedentarian bias หรือชุดความคิดที่มองว่าการอยู่นิ่งกับที่คือความปกติ และการอพยพย้ายถิ่นฐานของมนุษย์คือความไม่ปกติของสังคม (Sager, 2018, หน้า 3) ในทางวิชาการ ทัศนคติทางความคิดที่ปรากฏก็คือการที่รัฐชาติ มักถูกใช้เป็นวัตถุทางการศึกษา ซึ่งผู้เขียนขอขยายความว่าเป็นการใช้โดยปราศจากการตั้งคำถามต่อการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของหน่วยทางการเมืองดังกล่าว ซึ่งต่อเนื่องถึงประเด็นที่สอง

ประการที่สอง คือ แม้ว่าการอพยพย้ายถิ่นจะเป็นการเคลื่อนที่บนพื้นที่ทางกายภาพ แต่ขณะเดียวกันประสบการณ์ของผู้ย้ายถิ่นทั้งแบบสมัครใจและไม่สมัครใจไปยังพื้นที่ใหม่ มักจะถูกกำหนดหรือก่อรูปโดยการควบคุมมิติด้านเวลาโดยรัฐเจ้าบ้านผ่านระบบกฎหมายคนเข้าเมืองและการทำงานของคนต่างด้าว รวมถึงวีซ่าและใบอนุญาตทำงานนานาชนิดด้วยการดำเนินนโยบายเช่นนี้ทำให้การอพยพย้ายถิ่นฐานปัจจุบันมีหลายรูปแบบซึ่งไม่ได้เกิดขึ้นและสิ้นสุดในลักษณะที่เป็นเส้นตรงและมีเป้าหมายคือการอยู่ถาวร แต่มีทั้งแบบที่เป็นวัฏจักร (circular migration) เป็นการเคลื่อนย้ายไปเรื่อย ๆ ตามโอกาสเฉพาะหน้า ยกตัวอย่างเช่น โครงการแรงงานอพยพในภาคเกษตรในสหรัฐอเมริกาและแคนาดา ที่เปิดโอกาสให้แรงงานจากเม็กซิโกสามารถเข้ามาทำงานใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรมเกษตรของประเทศเจ้าบ้านได้ในระยะเวลาจำกัด และต้องเดินทางกลับประเทศต้นทางทันทีเมื่อสัญญาจ้างงานสิ้นสุดลง หรือแม้แต่การจ้างแรงงานตามฤดูกาลในพื้นที่ชายแดนไทยกับประเทศเพื่อนบ้านในระยะเวลา

ไม่เกิน 90 วันก็เช่นเดียวกัน รูปแบบและพลวัตรการโยกย้ายถิ่นฐานเช่นนี้ ทำให้มิติด้านเวลาของการอพยพย้ายถิ่นมีความสำคัญชัดเจนขึ้น ทั้งในแง่ของการที่เวลาถูกใช้เป็นเครื่องมือของรัฐในการควบคุมการเคลื่อนย้ายประชากรผ่านการจัดแบ่งระยะเวลาการอนุญาตให้พำนักรและทำงานในประเทศเจ้าบ้าน และในแง่ประสบการณ์การรับรู้เรื่องเวลาของตัวผู้อพยพเองที่ถูกกำหนดโดยกฎระเบียบคนเข้าเมืองต่าง ๆ รวมถึงความเป็นไปได้ในการปรับสถานะคนเข้าเมืองจากผู้อพยพชั่วคราวเป็นผู้อยู่อาศัยถาวรหรือกระทั่งเป็นพลเมืองที่มีสัญชาติของประเทศเจ้าบ้าน การศึกษาลักษณะและผลกระทบที่เวลากลายเป็นตัวกำหนดและก่อรูปความสัมพันธ์ทางสังคมและประสบการณ์การรับรู้ของผู้คนเช่นนี้จึงเป็นสิ่งจำเป็น เพราะความเข้าใจในส่วนนี้จะฉายภาพความแตกต่างทางสังคมของผู้คนซึ่งแม้จะอาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกัน แต่ก็มีเงื่อนไขข้อจำกัดในชีวิตแตกต่างกันออกไปได้อย่างชัดเจนขึ้น

ประการที่สาม คือความสำคัญของมิติเวลาผ่านแนวคิดเรื่อง รุ่นของผู้คน หรือยุคสมัยที่ผู้คนมีประสบการณ์ร่วมกัน (Generation) กล่าวคือในการศึกษาเรื่องการอพยพย้ายถิ่น เมื่อวางประสบการณ์ของผู้อพยพเป็นแกนกลาง หัวข้อหนึ่งที่มีการศึกษาอย่างกว้างขวาง คือ การทำความเข้าใจความสัมพันธ์ทางสังคมที่ถูกกระทบจากการที่ผู้คนเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนรัฐชาติ ไม่ว่าจะเป็นการปรับตัวของผู้อพยพเข้ากับสังคมใหม่ที่ประเทศเจ้าบ้าน ความพยายามของผู้อพยพในการรักษาสายสัมพันธ์กับครอบครัวและชุมชนในประเทศต้นทาง หรือความเปราะบางทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอันเกิดจากการย้ายถิ่นฐาน ซึ่งงานศึกษาเหล่านี้ ก็เห็นได้ว่าเป็น

การทำความเข้าใจประสบการณ์ของผู้อพยพที่อาจจะเรียกได้ว่าเป็น “รุ่นแรก” (First-generation immigrant) คือ ผู้คนที่ข้ามพรมแดนรัฐชาติและเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เป็นรุ่นแรก ขณะเดียว ภายใน “รุ่นแรก” เอง อาจประกอบไปด้วยทั้งผู้อพยพวัยผู้ใหญ่และวัยเด็ก หรือแม้กระทั่งเมื่อผู้อพยพรุ่นแรกเหล่านี้ตัดสินใจสร้างครอบครัวในประเทศเจ้าบ้านแล้ว ลูกหลานของพวกเขาก็เกิดและเติบโตในประเทศเจ้าบ้านแม้จะประสบกับความท้าทายทางสังคมและวัฒนธรรมในลักษณะที่แตกต่างออกไปจากพ่อแม่ผู้อพยพรุ่นแรก แต่ก็อาจถือได้ว่าเด็กผู้อพยพรุ่นแรก รวมทั้งเด็กรุ่นสองที่เกิดและเติบโตในประเทศเจ้าบ้านนั้นมีความสามารถในการทำความเข้าใจสังคมเจ้าบ้านได้มากกว่า การศึกษาประสบการณ์ย้ายถิ่นของครอบครัวผู้อพยพผ่านแนวคิด รุ่นอายุ จึงแสดงให้เห็นว่า บทบาทของผู้ใหญ่และเด็กในครอบครัวผู้อพยพในประเทศเจ้าบ้านนั้นมักจะกลับกันกับบทบาทและความคาดหวังทางสังคมโดยทั่วไป กล่าวคือ หากมองบทบาททางสังคมตามลำดับเวลาของชีวิต ผู้ใหญ่ก็มักถูกคาดหวังให้เป็นผู้นำและคอยดูแลจัดการสิ่งต่าง ๆ ให้แก่เด็กหรือคนรุ่นเยาว์ที่โดยตรรกะแล้วน่าจะมีความเข้าใจต่อโลกที่น้อยกว่าผู้ใหญ่ซึ่งได้ใช้เวลาสั่งสมประสบการณ์ชีวิตมากกว่า การอพยพถิ่นฐานในหลายกรณีได้สั่นคลอนบรรทัดฐานทางสังคมข้อนี้ เด็กจากครอบครัวผู้อพยพซึ่งเป็นเด็กที่เติบโตมาในสังคมประเทศเจ้าบ้านมักจะมิบทบาทเป็นตัวกลางที่เชื่อมระหว่างสังคมประเทศเจ้าบ้านกับพ่อแม่ผู้อพยพซึ่งอาจมีวัฒนธรรมที่แปลกแยกกับสังคมใหม่หรือมีกำแพงด้านภาษา (Brenen, 2015) ในแง่นี้ มิติเวลาของแนวคิดรุ่นของผู้คนที่มี

ประสบการณ์ร่วมกันจึงสามารถอธิบายความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นตามมาจากการอพยพย้ายถิ่นได้

Time และ Temporality

Time หรือเวลา ที่ดูเหมือนเป็นสิ่งที่พื้นฐานที่ผู้คนสามารถเข้าใจร่วมกันได้ไม่ยาก และเป็นส่วนที่แยกไม่ออกจากชีวิตทางสังคมของผู้คนในปัจจุบัน หากแต่การนิยามความหมายของเวลา นั้นยากจะกำหนดให้ครอบคลุม ดังนั้น เวลาในทางวิชาการจึงมีหลากหลายนิยาม อย่างไรก็ตาม เมื่อเรามอง เวลา ในฐานะหน่วยในการศึกษา (object of study) เวลา มักจะหมายถึงเวลาที่มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ สามารถนับได้ เมื่อพิจารณาในระดับประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน ในแง่นี้จึงสามารถรับรู้เข้าใจได้ในฐานะที่เป็นช่วงเวลาที่ถูกแบ่งออกเป็น ส่วน ๆ แต่ประกอบเข้าด้วยกันเป็นกลุ่มที่ยาวนานแตกต่างกัน เช่น วัน เดือน ปี อีกแง่หนึ่งเวลาสามารถรับรู้เข้าใจได้ในลักษณะที่เป็นกระแสอันลื่นไหลไปข้างหน้าที่ไม่สามารถหยุดยั้งได้ (Griffiths, Roger, and Anderson, 2013, หน้า 3) อีกด้านหนึ่ง เวลาสามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการศึกษาปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้ด้วยเช่นกัน กล่าวคือการแบ่งช่วงสมัยของประวัติศาสตร์ (periodization) เพื่อเป็นขอบเขตในการวิเคราะห์ การแบ่งปรากฏการณ์ออกเป็น ส่วน ๆ เป็นช่วงเวลาที่ยากจะแยกจากกันย่อมจะมีผลอย่างแน่นอนต่อคำอธิบายที่ตามมา (Gabaccia, 2014, หน้า 38) ดังนั้น แม้เราจะเข้าใจเวลาในลักษณะที่มีความเที่ยงตามธรรมชาติในตัวมันเอง แต่ก็ต้องไม่ลืมว่า

เมื่อเวลาถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจสังคมมนุษย์ย่อมมี
นัยยะทางการเมืองตามมาด้วยเช่นกัน ดังที่จะได้อภิปรายในหัวข้อถัดไป

สำหรับ Temporality นั้น หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างเวลา
กับสิ่งอื่น ๆ หรือเวลาที่อยู่ในการรับรู้ของมนุษย์ซึ่งมีลักษณะเป็นอัตวิสัย
ตามแต่การรับรู้ของบุคคลหรือกลุ่มคน ในภาษาไทย มีการถอดความหมาย
คำว่า Temporality ออกมาเป็นศัพท์ภาษาไทยอย่างน้อย 2 คำ ได้แก่
“การรับรู้ถึงเวลา” (นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, ม.ป.ว.) และ “เวลาจำเพาะ” (ฐานิ
ดา บุญวรรโณ, 2563) ทั้ง 2 คำนี้ต่างก็สะท้อนประสบการณ์การรับรู้ของ
มนุษย์เกี่ยวกับเวลา กล่าวคือ Temporality หมายถึง “การรับรู้ถึงเวลา”
ดังนั้น เวลาที่ถูกรับรู้⁴ จึงมีลักษณะเป็น “เวลาจำเพาะ” ขึ้นอยู่กับ
ประสบการณ์ของแต่ละบุคคล⁴ หากเรามองว่าเวลาเป็นทั้งวัตถุของ
การศึกษาและเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา การรับรู้ถึงเวลา จึงเป็นผลที่
เกิดขึ้นจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างเวลาที่เป็นวัตถุในการศึกษาอย่างหนึ่งกับ
สิ่งอื่น ๆ ดังนั้น ผู้เขียนจึงเห็นว่างานศึกษามิติเวลาของปรากฏการณ์ทาง
สังคมต่าง ๆ รวมถึงการอพยพย้ายถิ่นจึงมีแนวโน้มที่จะเป็นการศึกษาการ
รับรู้ถึงเวลาที่มีลักษณะจำเพาะ ขึ้นกับตำแหน่งแห่งที่ของแต่ละบุคคลหรือ
กลุ่มบุคคลในตัวของมันเองอยู่แล้ว ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อเปรียบเทียบกับ เวลา
ซึ่งมักถูกมองว่าเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ และ

⁴ ดังนั้น ในบทความนี้ ผู้เขียนจึงขอใช้ทั้ง 2 คำสลับไปมา แล้วแต่ความเหมาะสมกับ
บริบท

เป็นอนันต์ เวลาจำเพาะมีคุณลักษณะที่แตกต่างหลากหลาย ไม่ได้เป็นสากลหนึ่งเดียว และอาจมีจุดเริ่มต้นหรือสิ้นสุดที่ชัดเจน ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างเวลากับวัตถุของการศึกษาอื่น ๆ แนวคิดเรื่องเวลาจำเพาะ จึงเป็นกรอบคิดที่ทำทนายทฤษฎีสากลนิยมที่มุ่งแสวงหาคำตอบที่ไม่ขึ้นกับบริบททางประวัติศาสตร์ ดังที่ Nathan Widder (2010) อธิบายไว้ว่า...

“เวลาจำเพาะ [Temporality--ผู้เขียน] หมายถึง ธรรมชาติหรือโครงสร้างของเวลา ในลักษณะที่เป็นการดำรงอยู่แบบกววิสัย, การรับรู้แบบอัตวิสัย, หรือทั้งสองอย่าง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างมิติต่าง ๆ ของเวลา (ได้แก่ อดีต ปัจจุบัน และอนาคต) และลักษณะที่เวลาได้เคลื่อนไป นอกจากนี้ ยังรวมถึงความสัมพันธ์ของเวลากับความเป็นนิรันดร์และประวัติศาสตร์”⁵ (Widder, 2010, 1351-1352)

แม้ว่าโดยนิยามที่ Widder ได้ให้ไว้ข้างต้นจะดูราวกับว่า เวลา (Time) กับ เวลาจำเพาะ (Temporality) ไม่ได้แตกต่างกันเลย ซ้ำยังอาจ

⁵ “Temporality refers to the nature or structure of time, in terms of its objective existence, its subjective experience, or both, and particularly with respect to the relations among its dimensions (past, present, and future) and the way in which it passes. It can also include time’s relation to eternity and to history.”

สร้างความสับสนให้แก่ผู้อ่าน เพราะคำนิยามดังกล่าวรวมความหมายที่แตกต่างกันเข้าไว้ด้วยกันภายใต้คำคำเดียว คือ Temporality แต่สิ่งนี้ก็ชี้ให้เห็นว่า Temporality นั้นไม่ได้เป็นแนวคิดคู่ตรงข้ามของ Time หากแต่เป็นกรอบคิดที่ต่อยอดมาจากคุณสมบัติพื้นฐานของเวลา มีคุณลักษณะที่หลากหลาย ไม่ได้เป็นเนื้อเดียวกันทั้งหมด และมีความยืดหยุ่นกับบริบททางประวัติศาสตร์นั่นเอง อย่างไรก็ตาม ในงานศึกษาการอพยพย้ายถิ่นที่ใช้แนวคิดเวลาจำเพาะ นักวิชาการเจ้าของงานก็มักจะกำหนดนิยามของคำให้กระชับและเหมาะสมกับบริบทการศึกษาของตนเอง ซึ่งแน่นอนว่าก็มีความเฉพาะเจาะจงแตกต่างกันไป และบางคนที่อาจจะไม่นิยามความหมายใด ๆ เลย ปล่อยให้ผู้อ่านตีความตามความเข้าใจของตนบนฐานของความเข้าใจเรื่องเวลา

ผู้เขียนเห็นว่า งานศึกษาชิ้นหนึ่งของ Shanthi Robertson (2014) เป็นตัวอย่างที่น่าสนใจของการกำหนดความหมายของคำว่า เวลา และการรับรู้ถึงเวลา ที่ช่วยเสริมความเข้าใจของผู้อ่านได้เป็นอย่างดี โดยในบทความเรื่อง “Time and Temporary Migration: The Case of Temporary Graduate Workers and Working Holiday Makers in Australia” Robertson กล่าวถึง เวลา (Time) ว่าเป็น “ความรู้เกี่ยวกับเวลาที่เป็นภววิสัยหรือในเชิงปริมาณ” (2014, หน้า 1918) Robertson ได้ยกตัวอย่าง “เวลา” ในบริบทของการโยกย้ายถิ่นฐาน เช่น ระยะเวลาที่ผู้อพยพได้รับอนุญาตให้อยู่อาศัยในประเทศด้วยวีซ่าประเภทใดประเภทหนึ่งหรือจำนวนชั่วโมงต่อสัปดาห์ที่ผู้อพยพสามารถทำงานได้อย่างถูกกฎหมาย เป็นต้น ในขณะที่ Temporality Robertson ได้นิยามอย่างกระชับว่าเป็น

“เวลาที่ถูกรับรู้” (lived time) หรือเวลาที่ประจักษ์ในประสบการณ์การรับรู้ของมนุษย์นั่นเอง

นอกจากนี้ ในงานปริทัศน์วรรณกรรมโดย Griffiths, Roger, and Anderson (2013) ซึ่งสำรวจงานศึกษาการย้ายถิ่นที่มีมิติเวลาเข้ามาเกี่ยวข้อง ก็ได้ทำให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่าง เวลา กับ การรับรู้ถึงเวลา ด้วยการจำแนกแนวทางการศึกษามิติเวลาของการอพยพย้ายถิ่นออกเป็น 2 แนวทางด้วยกัน ได้แก่ การสำรวจแนวคิดเรื่องเวลาในทางสังคมศาสตร์ในสาขาอื่นๆ เพื่อเสนอว่าการอพยพย้ายถิ่นศึกษาสามารถเพิ่มเติมมุมมองทางทฤษฎีให้แก่การศึกษาเรื่องเวลาได้อย่างไรบ้าง (Time and migration) และอีกแนวทางหนึ่งก็คือ งานที่นักวิชาการด้านอพยพย้ายถิ่นศึกษาได้อภิปรายเกี่ยวกับการรับรู้ถึงเวลาที่เกิดขึ้นในบริบทการอพยพย้ายถิ่นโดยตรง (Migration temporalities) ผู้เขียนได้ลองค้นหางานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเวลาในภาษาไทยที่กล่าวถึงเวลาในลักษณะเดียวกับคำนิยามหรือคำอธิบายของ Widder และ Robertson ตามที่ยกตัวอย่างมาข้างต้น ก็พบว่างานของ ญัฐสุภรณ์ เทียวเพชรภัสกร เรื่อง “ความมีอยู่ของเวลา : การศึกษาเชิงวิพากษ์ในพุทธปรัชญาเถรวาท” (2562) ได้ขยายความเรื่องเวลาไว้อย่างน่าสนใจว่า...

“...ความมีอยู่ของ ‘เวลา’ (Time) ในพุทธปรัชญาเถรวาทนี้ หมายถึง ความมีอยู่ของเวลา 2 แบบ คือ 1) ความมีอยู่ของเวลาแบบภาววิสัย (Objective Time) เป็นความมีอยู่ของเวลาในลักษณะที่มีอยู่จริงนิรันดร์ เป็นเวลานามธรรม มีอยู่อย่างเป็นอิสระ ไม่ขึ้นอยู่กับ การรับรู้มนุษย์ ไม่ว่าจะมิมีมนุษย์หรือไม่มีมนุษย์ก็ตาม 2) ความมีอยู่ของเวลาแบบอัตวิสัย (Subjective Time) เป็นความมีอยู่ของเวลาในลักษณะที่ขึ้นอยู่กับ การรับรู้ของมนุษย์ เป็น เวลานามธรรมเช่นกัน แต่มีอยู่เพียงชั่วขณะ ไม่เป็นนิรันดร์” (ณัฐสุภรณ์, 2562, 3)

จะเห็นได้ว่า ณัฐสุภรณ์ได้จำแนกเวลาออกเป็น 2 ประเภทที่มีคุณลักษณะคล้ายกับนิยามของ เวลา และ เวลาจำเพาะ ที่ได้อภิปรายไปก่อนหน้านี้ กล่าวคือ แบบหนึ่งมีลักษณะเป็นกลางโดยธรรมชาติ คล้ายกับนิยามของเวลา และอีกแบบหนึ่งคือ เวลาที่รับรู้โดยมนุษย์ซึ่งก็สามารถรับรู้ได้อย่างแตกต่างกันไปตามแต่ละบุคคล เป็นการรับรู้แบบอัตวิสัย ซึ่งก็คล้ายกับนิยามของเวลาจำเพาะ หรือการรับรู้ถึงเวลานั่นเอง

สำหรับหนังสือที่ตีพิมพ์ในภาษาไทย มีงานที่เกี่ยวข้องกับเวลาจำนวนไม่มากแต่จะเป็นหมวดหมู่ที่สำคัญ เพราะเป็นงานทางทฤษฎีที่

สามารถเปิดพรมแดนการศึกษาแนวคิดเรื่องเวลาในทางสังคมศาสตร์ในบริบทภาษาไทยให้กว้างขวางยิ่งขึ้นได้ ได้แก่ งานของฐานิดา บุญวรรณ เรื่อง *หม่นนาฬิกาสู่เวลาทางสังคม* (2563) ซึ่งสำรวจแนวคิดเรื่อง เวลาทางสังคม ผ่านงานของนักสังคมวิทยาสำนักรูร์โก้มเมียน (Durkheimian) คนสำคัญ งานของฐานิดาชิ้นนี้ได้อธิบายวงศาวิทยาของแนวคิดเวลาทางสังคมที่มีลักษณะสำคัญคือความเป็นส่วนรวม (collective) ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญยึดโยงผู้คนในสังคมเข้าไว้ด้วยกัน (หน้า 28-31) มาจนถึงการทำความเข้าใจ “เวลาจำเพาะ” หรือ เวลาที่ถูกรับรู้ผ่านมุมมองอัตวิสัยซึ่งส่งผลให้เวลาจำเพาะมีความหลากหลายและซับซ้อน (หน้า 83) นอกจากนี้ งานทางทฤษฎีอีกชิ้นหนึ่งของเก่งกิจ กิติเรียงลาภ เรื่อง *Future: ว่าด้วยเวลาประวัติศาสตร์กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในระบบทุนนิยมดิจิทัล* (2565) ก็ได้เสนอข้อถกเถียงผ่านการอภิปรายงานของนักคิดมาร์กซิสคนสำคัญเกี่ยวกับการจัดเรียงเวลาเสียใหม่ โดยให้ อนาคต เป็นช่วงเวลาปลายเปิดที่ดำรงอยู่คู่ขนานกันไปกับประวัติศาสตร์ โดยไม่สามารถจัดลำดับ *ก่อน* หรือ *หลัง* ได้ (หน้า 169) การปลดปล่อยช่วงเวลาอนาคตออกจากเส้นลำดับเวลาก่อนหลังเช่นนี้ เก่งกิจเสนอว่ามีเป้าหมายเพื่อสำรวจความเป็นไปได้ใหม่ ๆ สำหรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างถอนราก

จากการอภิปรายข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า แนวคิดเรื่องเวลาซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งของปรากฏการณ์ทางสังคมนั้นได้ถูกอภิปรายอย่างกว้างขวางแล้วในทางปรัชญาและทฤษฎีสังคมศาสตร์ เป็นแนวคิดที่มีศักยภาพในการนำไปใช้ทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมที่ซับซ้อนหลากหลาย ในหัวข้อถัดไป ผู้เขียนจะอภิปรายถึงการศึกษาแนวคิดเรื่อง

เวลาในบริบทที่จำเพาะมากขึ้น ก็คือ บริบทการศึกษาการอพยพย้ายถิ่น
ระหว่างประเทศนั่นเอง

ความสำคัญของมิติเวลาในการศึกษาปรากฏการณ์อพยพย้ายถิ่น ระหว่างประเทศ

ดังที่กล่าวไปเบื้องต้นว่าในทางปรัชญาและสังคมศาสตร์มี
การศึกษาเรื่องเวลามาอย่างยาวนานแล้ว แต่การเน้นความสำคัญของมิติ
เวลาในการศึกษาการอพยพย้ายถิ่นอาจเรียกได้ว่าเพิ่งจะเริ่มได้รับความ
สนใจจากนักวิชาการเมื่อราว ๆ สองทศวรรษที่ผ่านมาจากงานเขียนของ
Saulo Cwerner เรื่อง “The Times of Migration” ที่ตีพิมพ์ในปี 2001
ซึ่งมักถูกอ้างถึงว่าเป็นงานชิ้นบุกเบิกของการศึกษาการอพยพย้ายถิ่นที่เน้น
ความสำคัญของมิติเวลาเป็นสำคัญ แน่นอนว่าบทความของ Cwerner
(2001) นี้ไม่ได้เป็นงานชิ้นแรกที่กล่าวถึงมิติเวลา หากแต่ความสำคัญของ
บทความนี้อยู่ที่ว่า Cwerner ได้เรียบเรียงงานศึกษาต่าง ๆ ที่มีมาก่อนหน้า
นี้ และได้ขยายความให้ผู้อ่านเห็นว่า งานศึกษาเหล่านี้แสดงให้เห็นถึง
ความสัมพันธ์ระหว่างเวลากับการโยกย้ายถิ่นฐานอย่างไรบ้าง

โดยสรุป งานชิ้นนี้ของ Cwerner (2001) ประกอบด้วย 2 ส่วนที่
สำคัญ ส่วนแรกเป็นการชี้ให้เห็นทิศทางของทฤษฎีสังคม (social theory)
ที่เปลี่ยนไปซึ่งสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และ
การเมือง ในระดับโลกที่เกิดขึ้นนับตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 1990 เป็นต้น
มา อันเนื่องมาจากความหนาแน่นเทคโนโลยีการคมนาคมสื่อสารที่สามารถ
ลดข้อจำกัดด้านระยะทางและเวลาได้อย่างมีนัยสำคัญ จนสามารถเชื่อมโยง

ชุมชนต่าง ๆ ที่เคยมีข้อจำกัดในการมีปฏิสัมพันธ์กันเข้าด้วยกันอย่างง่ายดาย จนทำให้มีลักษณะที่เรียกว่า Global village Cwerner ได้ยกตัวอย่างงานของนักทฤษฎีสังคมที่สำคัญ เช่น Anthony Giddens ซึ่งได้พยายามอธิบายการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยที่เริ่มเข้าสู่ Global village นี้ด้วยการแสดงอรรถาธิบายว่า ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนั้น คือ การทำให้ระยะทางและเวลานั้นไม่ใช่ข้อจำกัดอีกต่อไป (Annihilation of space and time) อีกนัยหนึ่งก็คือ เทคโนโลยีการคมนาคมสื่อสารที่ถูกพัฒนาขึ้นได้ย่อโลกเข้าไว้ด้วยกัน เป็นการเปลี่ยนแปลงสังคมเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ ในแง่นี้ Cwerner ได้ให้ข้อสังเกตว่า งานของ Giddens นี้ แม้จะเน้นไปที่เทคโนโลยีซึ่งเปลี่ยนแปลงการรับรู้เรื่องพื้นที่และเวลาของมนุษย์อย่างมีนัยยะสำคัญ หากแต่ยังไม่ได้เน้นที่มิติด้านสังคมวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนย้ายประชากร

อีกด้านหนึ่ง Cwerner ก็ยกตัวอย่างงานของนักวิชาการด้านการอพยพย้ายถิ่นศึกษา ที่เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในเรื่องการนำมิติเวลาเข้ามาประกอบในการศึกษาปรากฏการณ์ย้ายถิ่น นั่นก็คือ งานของ Michael J. Piore (1979 อ้างถึงใน Cwerner, 2001, 9) ซึ่งศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมุมมองเรื่องเวลาของผู้อพยพกับตำแหน่งแห่งที่ของพวกเขาและเธอในตลาดแรงงานของประเทศเจ้าบ้าน Piore เสนอว่า สภาวะชั่วคราวเป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของการเคลื่อนย้ายแรงงาน คุณลักษณะทางเวลาเช่นนี้ทำให้ผู้อพยพที่มาใหม่จำยอมรับทำงานภายใต้เงื่อนไขการทำงานที่อาจไม่เป็นที่ยอมรับโดยประชาชนของประเทศเจ้าบ้าน แต่เมื่อเวลาผ่านไปผู้มาใหม่ชั่วคราวได้กลายเป็นคนอยู่ถาวร เส้นขอบฟ้าทางเวลาของพวกเขา

และเธอได้ยืดขยายออกไป และเมื่อผู้อพยพซึ่งพ้นจากสภาวะความชั่วคราว ไม่นานทางเวลาไปแล้ว จึงเริ่มแสวงหาความมั่นคงในอาชีพมากขึ้น Piore ได้แสดงให้เห็นถึงมิติเวลาที่สำคัญคือ สภาวะชั่วคราวที่เป็นตัวกำหนดลักษณะอาชีพของผู้อพยพในระยะเริ่มต้น และกลายมาเป็นแบบแผนลำดับเส้นทางสู่ความมั่นคงทางอาชีพในเวลาต่อมา Cwerner ได้ชี้ให้เห็นว่างานของ Piore ได้จุดประกายให้นักวิชาการคนอื่น ๆ ได้พัฒนาต่อยอดแนวคิดเรื่อง เวลาที่มีลักษณะอันเป็นชั่วคราว (Temporariness) ของผู้อพยพในประเทศเจ้าบ้าน แม้ว่าการศึกษาเรื่องการรับรู้ถึงเวลาในบริบทการอพยพย้ายถิ่นในปัจจุบันนี้ ได้เคลื่อนไปไกลกว่าสมมติฐานที่ Piore ได้เสนอไว้มากแล้ว กล่าวคือ ปัจจุบัน นักอพยพย้ายถิ่นศึกษาต่างเห็นพ้องกันว่า การมุ่งสู่ความเป็นผู้อยู่อาศัยถาวรในประเทศเจ้าบ้านไม่ได้เป็นเป้าหมายปลายทางของผู้อพยพเสมอไป อีกทั้งการเป็นผู้อยู่อาศัยถาวรก็ไม่ได้รับประกันว่า ผู้อพยพจะมีความมั่นคงทางอาชีพและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเสมอไปอีกเช่นกัน (ดูเพิ่ม Anderson, 2013) แต่ข้อเสนอดังกล่าวก็เป็นพื้นฐานสำคัญต่อการศึกษาในเวลาต่อมา

ในท้ายที่สุด Cwerner ได้เสนอกรอบคิดสำหรับศึกษามิติเวลาของการอพยพย้ายถิ่น ในลักษณะที่ผู้เขียนขอเรียกว่าเป็นการจัดประเภทของเวลาจำเพาะแบบต่าง ๆ โดย Cwerner สังเคราะห์ประเด็นจากประสบการณ์ของกลุ่มผู้อพยพชาวบราซิลในกรุงลอนดอน และเสนอว่าประสบการณ์ด้านเวลาในบริบทการย้ายถิ่นนั้นมีหลากหลายจนไม่อาจรวบยอดให้เป็นทฤษฎีใหญ่เพียงทฤษฎีเดียวได้ (2001, หน้า 14) ให้ตัวอย่างของ เวลาจำเพาะที่ Cwerner กล่าวถึง เช่น Strange time ที่หมายถึง

ช่วงเวลาที่ผู้อพยพเผชิญหน้ากับวัฒนธรรมในประเทศเจ้าบ้านที่ตนเองไม่คุ้นเคย Heteronomous time คือสถานะที่ผู้อพยพสัมผัสรับรู้มิติเวลาของพวกเขาและเธอในประเทศเจ้าบ้านอย่างหลากหลายในช่วงขณะเดียวกันสถานะนี้เกิดขึ้นจากการที่เวลาของผู้อพยพถูกกำหนดโดยเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม กฎหมาย และการเมืองของประเทศเจ้าบ้าน ซึ่งทั้งหมดไม่จำเป็นต้องสอดคล้องไปทางเดียวกันเสมอไป เป็นต้น

จากบทความชิ้นบุกเบิกของ Cwerner ในปี 2001 จนถึงปัจจุบันงานศึกษาเกี่ยวกับการอพยพย้ายถิ่นฐานจากมิติเวลาได้ขยายตัวไปอย่างมาก ซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการเคลื่อนย้ายแรงงานเท่านั้น แต่รวมถึงการถูกบังคับพลัดถิ่น เช่น ผู้ลี้ภัยสงครามและผู้แสวงหาการลี้ภัย รวมถึงงานศึกษาเกี่ยวกับระบบกฎหมายคนเข้าเมืองและการทำให้การข้ามแดนเป็นเรื่องความมั่นคงของรัฐที่ส่งผลต่อตัวผู้อพยพโดยตรงอีกด้วย สภาพสังคมการเมืองโลกที่ทวีความซับซ้อนมากขึ้นเช่นนี้ทำให้การนำเอามิติเวลาเข้ามาเป็นกรอบคิดในการศึกษาการอพยพย้ายถิ่นมีความจำเป็นมากขึ้นตามไปด้วย โดยผู้เขียนขอเสนอเหตุผลความจำเป็นดังกล่าวออกเป็น 3 ข้อ ดังนี้

ประการแรก เวลาถูกใช้เป็นเครื่องมือของรัฐในการควบคุมและจัดการกับผู้อพยพข้ามพรมแดนระหว่างประเทศ Cohen (2018) อธิบายว่า เวลาถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมือง เพราะว่าเวลาเป็นทรัพยากรที่แลดูมีความเที่ยงและเป็นวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ดังนั้น เวลาจึงถูกมองว่ามีความเป็นกลางในตัวเอง และปราศจากอคติและการเลือกปฏิบัติ เวลาที่เป็นวัตถุนามธรรมจึงถูกใช้เป็นสื่อกลางในการประเมินคุณลักษณะทางการเมืองที่ไม่อาจวัดได้โดยง่ายภายใต้ระบอบเสรีนิยมประชาธิปไตย เช่น

การกำหนดโทษจำคุกของผู้ที่ละเมิดกฎหมายซึ่งควรเป็นข้อตกลงร่วมกันของชุมชนการเมือง การกำหนดเกณฑ์อายุเพื่อเข้าถึงสิทธิทางการเมืองต่างๆ ในชีวิตประจำวัน และการประเมินค่าความภักดีทางเมืองต่อรัฐชาติ และ/หรือสถาบันทางสังคมและการเมืองต่าง ๆ ซึ่งถูกตีความออกมาเป็นระยะเวลาที่กำหนดในการเข้าร่วมเป็นสมาชิก อาทิเช่น ระยะเวลาที่ผู้อพยพจะต้องอาศัยอยู่ในประเทศเจ้าบ้านก่อนที่จะสามารถยื่นขอปรับสถานะคนเข้าเมืองเป็นผู้อยู่อาศัยถาวรหรือพลเมืองที่มีสัญชาติของประเทศเจ้าบ้าน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แม้ตัวเวลาที่สามารถนับได้เป็นสากลจะดูปราศจากอคติและการเลือกปฏิบัติ แต่การตัดแบ่งหรือกำหนดช่วงเวลาต่างๆ ก็ยังคงสะท้อนจุดยืนทางการเมืองของผู้กำหนด ดังที่เราได้อภิปรายไปก่อนหน้านี้ กล่าวคือ แม้ว่าผู้อพยพทุกคนจะมีเวลา 12 เดือนอยู่ในมือเท่าๆ กัน แต่การที่รัฐเจ้าบ้านอนุญาตให้ผู้อพยพที่มีทักษะสูงสามารถอยู่ในประเทศเจ้าบ้านได้ยาวนานกว่าผู้อพยพที่มีทักษะวิชาชีพต่ำกว่า ก็สะท้อนว่ารัฐเจ้าบ้านให้ความสำคัญกับมูลค่าทางเศรษฐกิจที่ผู้อพยพจะมอบให้กับประเทศเจ้าบ้าน เป็นต้น

ประเด็นที่สอง ลักษณะที่เวลาเคลื่อนที่ไปข้างหน้าแบบเป็นเส้นตรง ไม่หวนคืน ยังทำให้เวลากลายเป็นเส้นแบ่งพรมแดนที่ทรงพลังยิ่งในบริบทการอพยพย้ายถิ่น ดังเราจะเห็นได้ว่า ผู้อพยพจำนวนมากไม่ได้ลักลอบเข้าเมืองโดยการข้ามพรมแดนระหว่างประเทศอย่างผิดกฎหมาย หากแต่พวกเขาและเธอใช้เวลาอยู่ในประเทศเจ้าบ้านเกินกว่าขอบเขตของเวลาที่ตนเองได้รับอนุญาตตามที่กำหนดไว้ในวีซ่า การอยู่เกินวีซ่านี้นำให้สถานะทางกฎหมายของผู้อพยพเปลี่ยนไปเป็นผิดกฎหมาย โดยไม่ได้

เดินทางข้ามพื้นที่ใด ๆ หากแต่ข้ามเส้นแบ่งทางเวลาที่กำหนดโดยรัฐเจ้าบ้าน ดังฉายาที่พวกเขาและเธอถูกเรียกขานต่าง ๆ กันไปตามบริบทประเทศเจ้าบ้าน เช่น “โรบินฮู้ด” หรือคนไทยที่อยู่เกินวีซ่าในสหรัฐอเมริกา และ “ผีน้อย” ที่หมายถึงแรงงานไทยที่ใช้วีซ่านักท่องเที่ยวอย่างผิดประเภทเพื่อเข้าไปทำงานใช้แรงงานในประเทศเกาหลีเช่นนี้ ในแง่นี้ นโยบายและมาตรการการควบคุมการอพยพย้ายถิ่น นัยหนึ่งก็คือการที่รัฐได้เข้ามาควบคุมเวลาของผู้อพยพในประเทศของตนนั่นเอง นอกจากนี้ เส้นแบ่งพรมแดนทางเวลายังสามารถทำงานสนองความต้องการของรัฐได้ ในแบบที่เส้นแบ่งพรมแดนทางกายภาพไม่อาจทำได้ (Cohen, 2018) กล่าวคือ หากพิจารณาในแง่ของพื้นที่ทางกายภาพ ผู้ที่มีสถานะเข้าเมืองผิดกฎหมายเหล่านี้อาจจะสามารถใช้ชีวิตอยู่ในประเทศเจ้าบ้านอย่างหลบ ๆ ซ่อน ๆ ไปได้เรื่อย ๆ จนกว่าจะถูกจับได้ แต่อย่างไรก็ตาม เส้นแบ่งระหว่าง การมีสถานะถูกกฎหมายและผิดกฎหมายที่พวกเขาและเธอได้ก้าวล้ำมาแล้วนั้น ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ ยิ่งไปกว่านั้น ในหลายกรณี ยังกลายเป็น กำแพงที่ขวางกั้นการเข้าถึงสิทธิและการคุ้มครองทางกฎหมายอีกด้วย เนื่องจากตัวผู้อพยพเองเกรงกลัวว่าจะถูกจับกุมและเนรเทศกลับประเทศต้นทาง จึงไม่กล้าที่จะเข้ามาขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานรัฐของประเทศเจ้าบ้านนั่นเอง ในแง่นี้ จึงสามารถกล่าวได้ว่าเส้นแบ่งพรมแดนทางเวลาที่ปรากฏบนหน้าหนังสือเดินทาง หรือแม้จะเป็นระบบฐานข้อมูลที่ไม่มีลักษณะทางกายภาพเลย กลับสามารถกีดกันผู้อพยพออกจากสังคมประเทศเจ้าบ้านได้อย่างทรงพลังยิ่งกว่ากองทหารหรือตำรวจตรวจคนเข้าเมืองที่ตั้งอยู่ตามแนวชายแดนเสียอีก การรับรู้ถึงเวลาทั้งโดยฝ่ายรัฐและผู้

อพยพเองจึงกำหนดรูปและบิดเบือนความเป็นพื้นที่ของชายแดนในวิถีทางเฉพาะ (Allen and Axelsen, 2019) อีกด้วย

ข้อสรุปข้างต้นนี้ ได้นำไปสู่ประเด็นที่สาม คือ เมื่อเวลากลายเป็นเครื่องมือที่รัฐนำมาใช้จัดการกับกระแสการอพยพข้ามพรมแดน ประสบการณ์การรับรู้ถึงเวลาของผู้อพยพจึงสำคัญอย่างยิ่งในการทำความเข้าใจความซับซ้อนของปรากฏการณ์ในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประสบการณ์ของผู้อพยพที่มีความเปราะบางหลากหลายมิติ เช่น ผู้ลี้ภัยที่เป็นคนไร้รัฐไร้สัญชาติ ผู้แสวงหาการลี้ภัยจากสาเหตุทางการเมือง และแรงงานที่มีทักษะต่ำ ในข้อนี้ ผู้เขียนจะขอย้อนกลับไปทบทวนกรอบคิดด้านเวลาที่เสนอโดย Cwerner ที่ได้อภิปรายไปตอนต้นของหัวข้อนี้ สิ่งที่ Cwerner เรียกว่าเป็น Heterogeneous time of migration หรือสถานะที่ผู้อพยพสัมผัสรับรู้มิติเวลาของพวกเขาและเธอในประเทศเจ้าบ้านอย่างหลากหลายในชั่วขณะเดียวกัน ได้รับการต่อยอดเป็นข้อสรุปพื้นฐานที่นักวิชาการด้านการย้ายถิ่นเห็นพ้องต้องกันอีกประการหนึ่ง คือ ความหลากหลายของการรับรู้ถึงเวลาในบริบทการย้ายถิ่นฐาน (Heterogeneous temporality) ในแง่นี้เป็นได้ทั้งแบบที่คน ๆ หนึ่งมีการรับรู้ถึงเวลาที่หลากหลายในชั่วขณะเดียวกัน และการรับรู้ถึงเวลาที่หลากหลายของกลุ่มคนที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับตำแหน่งแห่งที่ของพวกเขาและเธอบนความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างกับสิ่งอื่น ซึ่งในที่นี้หมายถึง กฎหมายและอำนาจอธิปไตยของรัฐเจ้าบ้านในการออกกฎเกณฑ์ควบคุมความสัมพันธ์ต่อผู้อพยพ และดังนั้น เมื่อความสัมพันธ์ระหว่างผู้อพยพและรัฐเจ้าบ้านมีความหลากหลายและซับซ้อนเช่นนี้ การทำความเข้าใจเงื่อนไขด้านเวลาในความสัมพันธ์ดังกล่าว

จึงสามารถช่วยให้เราเห็นถึงแหล่งกำเนิดของความเปราะบาง ไม่นั่นคงที่ผู้
อพยพต้องประสบพบเจอระหว่างการใช้โยกย้ายของพวกเขาและเธอได้อย่าง
ชัดเจนมากขึ้น (Griffiths, 2014, หน้า 2001)

งานศึกษาแรงงานไทยผิดกฎหมายในฝรั่งเศสของ วิจิตร ประพงษ์
(2561) ได้สะท้อนภาพความเปราะบางของผู้อพยพที่ Griffiths เสนอไว้ได้
อย่างชัดเจน โดยวิจิตรเสนอว่า การอพยพย้ายถิ่นของแรงงานไทยใน
ฝรั่งเศสที่มีสถานะผิดกฎหมาย เป็นการย้ายถิ่นแบบ “ชั่วคราวแต่ยาวนาน”
แรงงานรับรู้ว่าสถานะของพวกเขาและเธอในฝรั่งเศสคือ เป็นกำลังสำคัญ
เพื่อหารายได้ส่งกลับไปให้ครอบครัวที่ประเทศไทย จึงต้องใช้วิธีการใด ๆ
เพื่อให้สามารถเข้ามาทำงานในฝรั่งเศสได้⁶ และจะทำงานไปเรื่อย ๆ
จนกว่าจะไม่สามารถทำงานได้ และจุดหมายปลายทางคือการกลับไปยัง
ประเทศต้นทางในขั้นปลายชีวิต แต่ขณะเดียวกัน เนื่องจากสถานะเข้าเมือง
ที่ผิดกฎหมายทำให้แรงงานไทยต้องอยู่อย่างหลบซ่อน และไม่ได้รับ
สวัสดิการและการคุ้มครองสิทธิแรงงานที่สมควรได้รับ ส่งผลให้ชีวิตทาง
สังคมของแรงงานไทยกลุ่มดังกล่าวมีการบูรณาการเข้ากับสังคมเจ้าบ้านใน
ระดับต่ำ และต้องเผชิญกับความไม่มั่นคงในชีวิตระหว่างเป็นแรงงานอพยพ
สถานะ “ชั่วคราว” ของพวกเขาและเธอในประเทศเจ้าบ้านจึงมีลักษณะที่
“ยาวนาน” ในแง่นี้ แม้งานศึกษาของวิจิตรจะไม่ได้อภิปรายการรับรู้ถึง

⁶ ในกรณีศึกษาของวิจิตรนี้คือการที่แรงงานไทยเดินทางเข้าประเทศฝรั่งเศสมาด้วยวี
ซ่านักท่องเที่ยว

เวลาของแรงงานผิดกฎหมายไทยในฝรั่งเศสโดยตรง แต่ก็สามารถชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการควบคุมเวลาของผู้อพยพผ่านระบบตรวจคนเข้าเมืองกับการกำหนดและก่อรูปการรับรู้เวลาและความเปราะบางของผู้อพยพในประเทศเจ้าบ้าน

ในกรณีของประเทศไทยนั้น มิติของเวลาในการศึกษาปรากฏการณ์การอพยพย้ายถิ่นที่ชัดเจนที่สุดก็คือการแบ่งปรากฏการณ์การย้ายถิ่นฐานออกเป็นช่วงเวลาต่าง ๆ หรือ periodization นั้นเอง ประเทศไทยมีประวัติศาสตร์การอพยพย้ายถิ่นฐานระหว่างประเทศมายาวนาน ตั้งแต่การเป็นประเทศที่รองรับผู้ถูกบังคับพลัดถิ่นจากสงครามอินโดจีน และสงครามกลางเมืองในพม่าในทศวรรษที่ 2510-20 ต่อเนื่องมาจนถึงการเคลื่อนย้ายแรงงานระหว่างประเทศหลังความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างประเทศเริ่มคลี่คลายลงในทศวรรษที่ 2530 ไทยเป็นทั้งประเทศต้นทางส่งออกแรงงานไปยังตะวันออกกลางและเอเชียตะวันออก และกลายเป็นประเทศปลายทางของการเคลื่อนย้ายแรงงานในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นับตั้งแต่มีนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้าในสมัยของนายกรัฐมนตรี ชชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นต้นมา แน่นอนว่าตัวอย่างเหล่านี้คือการจำแนกประเภทและตีกรอบการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ด้วยกรอบของเวลา และเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ถูกใช้เป็นหมวดหมู่แบ่งช่วงเวลาออกเป็นส่วน ๆ นั้น ย่อมมีผลต่อการตีความทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่ศึกษาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังที่ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2561, หน้า 127) ได้เสนอว่า เมื่อมีการประกาศนโยบายเปลี่ยนสนามรบ เป็นสนามการค้า วาทกรรมการอพยพย้ายถิ่นระหว่าง

ประเทศในภูมิภาคระหว่างประเทศเพื่อนบ้านกับไทยเปลี่ยนไปโดยสิ้นเชิงจากการถูกบังคับพลัดถิ่นและผู้หนีภัยสงครามไปเป็น การเคลื่อนย้ายแรงงานระหว่างประเทศและแรงงานต่างด้าวผิด/ถูกกฎหมาย อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่า แม้กรอบในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์การย้ายถิ่นโดยรัฐไทยจะเปลี่ยนแปลงไป สภาพความเป็นจริงในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่ายังคงไม่เปลี่ยน ในแง่ที่ว่าความขัดแย้งทางการเมือง ที่แสดงออกในรูปของความรุนแรงที่กระทำโดยรัฐ ยังคงผลักดันให้ผู้คนจากฝั่งพม่าหลังไหลเข้ามาแสวงหาโอกาสชีวิตที่ดีกว่าในประเทศไทย ในส่วนสุดท้ายของบทความนี้ ผู้เขียนจึงจะขอยกตัวอย่างกรณีศึกษาเกี่ยวกับการอพยพย้ายถิ่นในประเทศไทย ซึ่งเรียบเรียงมาจากประสบการณ์การทำงานวิจัยในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่าของผู้เขียนเอง เพื่อชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องขยายมุมมองการศึกษาให้ครอบคลุมมิติเวลาจำเพาะ หรือการรับรู้ถึงเวลาของผู้อพยพและ/หรือตัวแสดงอื่น ๆ ด้วย

การรับรู้ถึงเวลาของผู้อพยพในบริบทการย้ายถิ่นสู่ประเทศไทย : กรณีศึกษาความต้องการบัตรประจำตัวบุคคลผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียน (Person Without Registration Status) ในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า

เนื่องจากอาณาบริเวณชายแดนเป็นพื้นที่ ที่มีพลวัตการเคลื่อนย้ายของผู้คนข้ามพรมแดนอย่างสูงมาโดยตลอด การอพยพข้ามพรมแดนในพื้นที่ชายแดนนี้จึงเป็นที่รับรู้เข้าใจกันว่าจะไม่เป็นไปตามความต้องการของรัฐที่จะตรวจสอบและควบคุมกระแสการเคลื่อนย้าย

ดังกล่าว สิ่งที่จะสะท้อนถึงลักษณะดังกล่าวได้อย่างน่าสนใจก็คือ การพยายามควบคุมประชากรผ่านการออกบัตรประจำตัวต่าง ๆ เพื่อจำแนกแยกแยะและจัดระเบียบผู้คนตามความเข้าใจของรัฐที่มีมโนทัศน์แบบรัฐเป็นศูนย์กลาง เครื่องมือทางกฎหมายชิ้นหนึ่งที่รัฐไทยนำมาใช้ก็คือ “บัตรประจำตัวผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียน” (Person Without Registration Status) หรือบัตรประจำตัวที่เป็นที่รู้จักแบบไม่เป็นทางการในหมู่คนท้องถิ่นว่า “บัตรสิบปี” หรือ “บัตรหัวศูนย์” ซึ่งเป็นเครื่องมือทางกฎหมายที่รัฐไทยสร้างขึ้นเพื่อใช้จัดการกับปัญหาสถานะบุคคลและการเข้าถึงสิทธิของคนไร้รัฐไร้สัญชาติ โดยหลักการ บัตรประจำตัว “ผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียน” จะมอบให้แก่บุคคลผู้ซึ่งสัญชาติของตน (ยัง) ไม่สามารถพิสูจน์ได้แน่ชัด กล่าวคือ บุคคลดังกล่าวอาจเป็นผู้มีสิทธิในสัญชาติไทยหรือไม่ก็ได้ และเมื่อได้รับสถานะเป็น “ผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียน” แล้ว ก็เป็นหน้าที่ของบุคคลนั้นที่จะดำเนินการเพื่อพิสูจน์ต่อเจ้าหน้าที่ต่อไปว่าบุคคลนั้นมีสิทธิในการถือสัญชาติไทย (หรือไม่) ตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายได้กำหนดไว้ จุดเริ่มต้นคือ ยุทธศาสตร์การจัดการปัญหาสถานะและสิทธิของบุคคล ตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2548 โดยในระหว่างปี 2548-2554 รัฐได้ทำการสำรวจและขึ้นทะเบียนคนไร้รัฐไร้สัญชาติจำนวน 4 กลุ่ม ได้แก่

1. กลุ่มที่อพยพเข้ามาอยู่ในไทยเป็นเวลานานจนผสมกลมกลืนเข้ากับสังคมไทย (หรืออดีตผู้ไม่มีสัญชาติไทยที่รัฐไทยได้ทำการสำรวจและออกบัตรสีต่าง ๆ ให้ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2510 -2530 และตกหล่นจากพัฒนาสิทธิในกระบวนการเข้าสู่การขอสัญชาติไทย)

2. นักเรียนนักศึกษาในสถานศึกษา ณ เวลาที่มีการสำรวจ
3. คนไร้รากเหง้า
4. กลุ่มคนที่ทำคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติ

กลุ่มคนที่ได้รับการสำรวจเหล่านี้จะได้รับบัตรที่มีเลขประจำตัว 13 หลัก ขึ้นต้นด้วยเลขศูนย์ และหลักที่ 6-7 เป็นเลขแปดและเก้าตามลำดับ หรือที่เรียกกันทั่วไปว่าเป็นกลุ่ม 0-89

จากมุมมองของรัฐไทย การขึ้นทะเบียน “ผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียน” เป็นมาตรการแก้ไขปัญหาสถานะบุคคลที่มีความสมดุระหว่างวาระความมั่นคงของชาติและความมั่นคงของมนุษย์ (ประชาไท, 2548) กล่าวคือเป็นการขึ้นทะเบียนเพื่อให้รัฐมีข้อมูลของคนเหล่านี้อยู่ในมือเพื่อเป็นฐานข้อมูลความมั่นคงของประเทศ ในขณะเดียวกัน ผู้ถือสถานะบุคคลผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียนเอง ก็สามารถเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตได้อย่างมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เช่น สามารถเข้าถึงบริการสาธารณสุขได้ สามารถทำงานและมีใบอนุญาตขับขี่ยานพาหนะได้ เป็นต้น

ต่อมา มีการขยายขอบเขตการนำประเภทบุคคลผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยรวมถึงกลุ่มเด็กที่เกิดในประเทศไทยจากพ่อแม่ที่ถือบัตรประจำตัวผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียนอยู่แล้ว เด็กที่เกิดในประเทศไทยจากพ่อแม่ที่เป็นคนไร้รัฐไร้สัญชาติโดยขึ้นเชิง คือ ไม่มีเอกสารแสดงตนว่ามีความเกี่ยวข้องกับประเทศใดเลย รวมทั้ง คนไร้รัฐไร้สัญชาติที่อยู่อาศัยในประเทศไทยมาเป็นระยะเวลาและมีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งชัดเจน อย่างไรก็ตาม เลขประจำตัว 13 หลักของกลุ่มที่ขยายเพิ่มขึ้นมานี้ก็แตกต่างจากกลุ่มแรก แม้ว่าจะขึ้นต้นด้วยเลขศูนย์ หรือที่ผู้อพยพเรียกว่า “เป็นบัตร

หัวข้อ” เหมือนกัน แต่เลขหลักที่ 6-7 เป็นเลข 00 หรือที่เรียกว่ากลุ่ม 0-00 อีกทั้ง ขอบเขตของการออกสถานะบุคคลผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียนที่ขยายกว้างขึ้นนี้ ไม่ได้ตามมาพร้อมกับสิทธิการเข้าถึงบริการภาครัฐเหมือนกลุ่มแรกหรือกลุ่ม 0-89

ความแตกต่างที่สำคัญประการหนึ่งระหว่างกลุ่มย่อยต่าง ๆ ในหมวดหมู่ผู้ถือบัตรประจำตัวผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียน ก็คือ สิทธิในการพัฒนาสถานะบุคคลเป็นพลเมืองสัญชาติไทย ดังที่ได้กล่าวในตอนต้นว่า หลักการของการออกบัตรประจำตัวผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียน ก็คือการบันทึกทำทะเบียนบุคคลที่ยังไม่สามารถระบุสัญชาติของตนด้วยเอกสารหลักฐานได้ ดังนั้น เมื่อบุคคลดังกล่าวได้รับการบันทึกโดยรัฐไทยแล้ว จึงถือว่าเป็นบุคคลไร้สัญชาติที่มีหน้าที่ต้องพิสูจน์ต่อเจ้าหน้าที่ถึงสิทธิในการขอสัญชาติไทยต่อไป แต่กระบวนการดังกล่าวมีรายละเอียดปลีกย่อยทางกฎหมายอีกมาก ซึ่งต้องพิจารณาอย่างถี่ถ้วนเป็นรายกรณีไป และไม่อยู่ในขอบเขตของบทความชิ้นนี้ แต่ประเด็นสำคัญที่ผู้เขียนต้องการนำเสนอ คือ สถานะการเป็นผู้ไม่มีสถานะบุคคลนี้อาจกลายเป็นสถานะถาวรของผู้คนจำนวนมากที่ไม่สามารถแสดงเอกสารหลักฐานเพื่อพิสูจน์สิทธิในสัญชาติของตนได้ ไม่ว่าจะเป็นสัญชาติไทยหรือสัญชาติอื่นก็ตาม จากข้อเท็จจริงข้างต้นนี้ ผู้เขียนขอเสนอแนะวิเคราะห์ผ่านแนวคิดเรื่องเวลาและการรับรู้ถึงเวลา 2 ข้อด้วยกัน

ประการแรก คือ ความชั่วคราวที่ถาวรในชุมชนการเมืองไทยของผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียน กล่าวคือแม้ว่ารัฐไทยจะมองว่า การออกบัตรผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียนจะเป็นการรวมขอมระหว่างความมั่นคงของรัฐและ

ความมั่นคงของมนุษย์ และผู้ถือสถานะดังกล่าวสามารถดำเนินการเพื่อขอปรับสถานะได้ ด้วยการแสดงหลักฐานตามที่กฎหมายได้กำหนดไว้ ในแง่นี้สถานะผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียนจึงเป็นเหมือน “ชั้นวางเบ็ดเตล็ด” (miscellaneous shelf) ของรัฐไทยที่เอาไว้ใช้ “จัดวาง” ผู้คนที่ยังไม่สามารถจัดประเภทหรือจำแนกได้อย่างชัดเจน (Intarat, 2023, หน้า 81) ภาระในการพิสูจน์สัญชาติที่อยู่บนบ่าของผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียนยังคงเป็นอุปสรรคสำคัญในการเข้าถึงสัญชาติและสิทธิพลเมืองขั้นเต็มต่าง ๆ จนกว่าผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียนจะสามารถดำเนินการตามกฎหมายที่ตั้งไว้ได้ พวกเขาจึงถูกแช่แข็งไว้ในสถานะพลเมืองครึ่ง ๆ กลาง ๆ ไปตลอด ซึ่งสำหรับหลาย ๆ คน ความชั่วคราวนี้อาจยาวนานจนกลายเป็นความถาวรชั่วชีวิตก็เป็นได้

อย่างไรก็ตาม นักวิชาการที่ศึกษาสถานการณ์คนไร้รัฐไร้สัญชาติในไทยให้ความเห็นว่า รัฐไทยได้ใช้เงื่อนไขเวลาซึ่งมีนัยยะถึงการผสมกลมกลืนทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมเข้ากับสังคมไทยมาเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาปรับสถานะของผู้อพยพมาโดยตลอด (Janepicha, 2019 ; ดารุณี, 2559) ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ว่าในอนาคต รัฐไทยอาจพิจารณาออกกฎหมายใหม่เพื่อพัฒนาสถานะบุคคลให้แก่ผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียนที่ไม่อาจดำเนินการพิสูจน์สัญชาติไทยให้แก่ตนเองได้ก็เป็นได้ แต่จนกว่าจะถึงเวลานั้น ช่วงระยะเวลาแห่งการถูกแช่แข็งบนชั้นเบ็ดเตล็ดทางกฎหมายของผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียน อาจทำความเข้าใจได้ 2 ทาง กล่าวคือ หากมองรัฐเป็นศูนย์กลาง ก็อาจถือว่าเป็นความเอื้ออาทรอย่างหนึ่งที่รัฐในฐานะองค์อธิปัตย์มอบให้แก่ผู้ไม่มีสัญชาติไทย ไม่ได้ถูกยอมรับเป็นสมาชิกในชุมชน

การเมืองของรัฐไทย ขณะเดียวกัน เวลาที่บุคคลหนึ่งใช้ไปมากกว่าคนอื่น ๆ เพื่อที่จะเข้าถึงสิทธิพลเมืองอย่างเดียวกัน ก็อาจนับว่าเป็นความอยุติธรรมทางเวลา (Cohen, 2018, หน้า 16-17) ได้เช่นเดียวกัน

ประการที่สอง การรับรู้ถึงเวลาของผู้อพยพเองเป็นการให้เหตุผลต่อสถานการณ์ที่พวกเขาและเธอได้ประสบอยู่ ซึ่งส่งผลต่อการตัดสินใจดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์กับรัฐเจ้าบ้าน จากประสบการณ์ในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่าของผู้เขียนพบว่า ที่มาอันค่อนข้างซับซ้อนและการขยายขอบเขตความครอบคลุมอย่างกว้างขวางของสถานะดังกล่าวทำให้เกิดความสับสนและเข้าใจผิดในหมู่ผู้อพยพ คนไร้รัฐไร้สัญชาติทั้งที่อาจเป็นผู้มีสิทธิหรือไม่มีสิทธิในสถานะดังกล่าว และในหมู่คนไทยในท้องถิ่นเอง ผู้เขียนพบว่าผู้อพยพ (โดยเฉพาะชาวพม่ามุสลิมที่มักถูกกีดกันจากการเข้าถึงสัญชาติพม่าซึ่งเป็นประเทศต้นทางของตน) ต้องการถือครองบัตรผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียน มากกว่าการพิสูจน์สัญชาติกับประเทศต้นทางและทำใบอนุญาตทำงาน เพราะมีความเข้าใจที่ผิดว่า บัตรผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียนมีอายุใช้งานได้สิบปี และดังนั้น จึงมีภาระค่าใช้จ่ายน้อยกว่า และถือครองได้ในระยะเวลาที่นานกว่า เมื่อเทียบกับใบอนุญาตทำงานของแรงงานต่างด้าวซึ่งต้องไปต่ออายุทุก ๆ ปี ทั้งยังมีค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่พ่วงมาด้วยอีกหลายรายการ เช่น ค่าตรวจสุขภาพและประกันสุขภาพ ค่าธรรมเนียมการต่ออายุใบอนุญาต

แต่ในความเป็นจริงแล้ว ใบอนุญาตทำงานคนต่างด้าวและบัตรประจำตัวผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียนเป็นสถานะทางกฎหมายคนละประเภทสำหรับผู้ไม่มีสัญชาติไทยคนละกลุ่มกัน แต่สำหรับผู้อพยพที่มีสถานะคน

เข้าเมืองผิดกฎหมายตามแนวชายแดนแล้ว เส้นแบ่งเหล่านี้พราเลือนมาก อีกทั้งยังมีกำแพงทางภาษาที่เป็นอุปสรรคต่อการทำความเข้าใจข้อกฎหมายที่ซับซ้อนเหล่านี้ ท่ามกลางความเปราะบางทางกฎหมายที่เสี่ยงต่อการถูกจับกุมและรีดไถโดยเจ้าหน้าที่รัฐซึ่งเกิดขึ้นรายวัน และอาจจะวันละหลายครั้งหลายครา ความจำเป็นเร่งด่วนของครอบครัวผู้อพยพจึงเป็นการแสวงหาความมั่นคงทางกฎหมายที่พวกเขาและเธอคิดว่าทำได้ง่ายและรวดเร็วที่สุด ดังนั้น ผู้อพยพหลายครอบครัวจึงยินยอมที่จะจ่ายเงินเพื่อ “ซื้อความสะดวกและรวดเร็ว” ในการเข้าถึงบัตรที่พวกเขาอาจไม่ได้มีคุณสมบัติในการถือครองก็เป็นได้ ดังบทสนทนาที่ ชายผู้อพยพไร้รัฐไร้สัญชาติวัยกลางคนคนหนึ่งได้กล่าวกับผู้เขียนว่า

“ถ้าครู [หมายถึงตัวผู้เขียนเอง] ทำบัตรสิบปีให้ผม
ได้ ผมจ่ายให้เลยตอนนี้ สามหมื่น คิดดูสิ สามหมื่น
...สิบปี...ตกปีละสามพันเอง ที่จ่ายอยู่ตอนนี้ก็เดือน
ละเป็นพันแล้ว ผมจ่ายให้ครูสามหมื่น อยู่ได้สิบปี...
คุ้มจะตาย...”

ในแง่นี้ หากข้อเสนอและความหวังของชายผู้อพยพคนนี้เป็นจริงขึ้นมา ภาพที่จะปรากฏในสื่อหรือการรับรู้ของคนภายนอกก็จะถูกนำเสนอว่าเป็นการทุจริตสวมสิทธิของคนต่างด้าวที่มีเจ้าหน้าที่รัฐเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งแม้จะเป็นจริงเช่นนั้นและไม่อาจอธิบายเป็นอย่างอื่นได้ หากมอง

จากมุมมองของผู้อพยพและความเข้าใจเรื่องเวลาของพวกเขาและเธอ เราก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า เป็นการตัดสินใจเพื่อบริการที่สมเหตุสมผลอยู่ไม่น้อย อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนไม่ได้มีเจตนาสนับสนุนการทุจริตสวมสิทธิหรือวัฒนธรรมการให้สินบนแต่อย่างใด หากแต่ต้องการชี้ให้เห็นถึงบทบาทของเวลาและการรับรู้ถึงเวลาของตัวแสดงต่าง ๆ ในปรากฏการณ์การอพยพย้ายถิ่นระหว่างประเทศ ที่ต่างก่อรูปและกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างกันและกันอย่างมีพลวัต

ทั้งนี้ ความต้องการของรัฐไทยในการควบคุมประชากรผ่านการออกบัตรประจำตัวผู้ไม่มีสถานะทางทะเบียนและความต้องการแสวงหาผลประโยชน์จากการถือครองบัตรดังกล่าวของผู้อพยพต่างก็สะท้อนตรรกะทางเวลาของตัวแสดงทั้งสองในปรากฏการณ์การย้ายถิ่นระหว่างประเทศ ดังนั้น จะเห็นได้ว่า คุณูปการอย่างหนึ่งของการนำมิติเวลาและการรับรู้ถึงเวลามาเป็นกรอบในการอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวคือการเปิดพื้นที่แสดงให้เห็นถึงการตัดสินใจที่เป็นเหตุเป็นผลของตัวแสดงต่าง ๆ ที่อาจจะไม่สอดคล้องกับบรรทัดฐานทั่วไป และการเปิดพื้นที่แสดงความเป็นเหตุเป็นผลของตัวแสดงเช่นนี้ ยังลดความไม่สมดุลทางอำนาจของภาพตัวแทนระหว่างรัฐไทยและผู้อพยพอีกด้วย

สรุป

ในบทความนี้ ผู้เขียนได้อภิปรายแนวความคิดเกี่ยวกับเวลา เพื่อนำมาใช้เป็นกรอบในการศึกษาปรากฏการณ์การอพยพย้ายถิ่นระหว่างประเทศ โดยผู้เขียนได้เสนอว่า ในปัจจุบัน การศึกษาการย้ายถิ่นจากมุมมองเชิงพื้นที่เป็นหลักต้องเผชิญกับข้อท้าทายทางทฤษฎีและวิธีวิทยา รวมถึงการสร้างคำอธิบายที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของการย้ายถิ่นฐาน จึงจำเป็นต้องขยายพรมแดนทางกรอบคิดเพื่อให้เราสามารถทำความเข้าใจความซับซ้อนของโลกยุคใหม่ได้ดีขึ้น ผู้เขียนได้อภิปรายที่มาและพัฒนาการบางส่วนของกรอบการนำมิติเวลาเข้ามาเป็นกรอบคิดในการศึกษาการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ และสุดท้ายก็ได้แสดงตัวอย่างของการนำมิติเวลาเข้ามาเป็นกรอบคิคนำทางในการศึกษาการย้ายถิ่นระหว่างประเทศในบริบทประเทศไทย และเสนอว่าการนำมิติเวลาและการรับรู้ถึงเวลามาช่วยอธิบายปรากฏการณ์การอพยพย้ายถิ่นจะสามารถเป็นแนวทางในการทำ ความเข้าใจที่ลึกซึ้งรอบด้านมากขึ้นต่อผู้คนและปรากฏการณ์ต่างๆ ในสังคมปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและมีความเชื่อมโยงถึงกันอย่างซับซ้อนได้

เอกสารอ้างอิง

- เก่งกิจ กิติเรียงลาภ. (2565). *Future: ว่าด้วยเวลา ประวัติศาสตร์กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในระบบทุนนิยมดิจิทัล*. สยาม: กรุงเทพฯ.
- ฐานิดา บุญวรรณ. (2563). หมุนนาฬิกาสู่เวลาทางสังคม. Illumination Editions.
- ดารุณี ไพศาลพานิชกุล. (2559). หลังข้ามเส้นพรมแดนสถานะตามกฎหมายของคนย้ายถิ่น (กรณีชนกลุ่มน้อย). วารสารนิติสังคมศาสตร์, 9(2), 170-205.
- ณัฐสุภรณ์ เทียวเพชรภัสกร. (2562). ความมียุ่ของเวลา: การศึกษาเชิงวิพากษ์ในพุทธปรัชญาเถรวาท. มจร ปรัชญาปริทรรศน์, 2(2), 1-15.
- ประชาไท. (2548). ยุทธศาสตร์การจัดการปัญหาสถานะสิทธิและบุคคล. <https://prachatai.com/journal/2005/02/2831>. สืบค้นเมื่อ 3 เมษายน 2566.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2561). *อัตลักษณ์เอกสาร: วงศาวិทยาการควบคุมประชากรของรัฐไทย*. ศูนย์บริหารงานวิจัยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิจิตร ประพงษ์. (2561). การย้ายถิ่นแบบชั่วคราวแต่ยาวนานของแรงงานไทยแบบผิดกฎหมายในฝรั่งเศส. วารสารพัฒนศาสตร์, 1(2), 206-240.

- Allen, J., & Axelsson, L. (2019). Border topologies: The time-spaces of labour migrant regulation. *Political Geography*, 72, 116–123.
<https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2019.04.008>
- Anderson, B. (2013). *Us and Them?: The Dangerous Politics of Immigration Control*. Oxford University Press. Retrieve 2022, October 29 from
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199691593.001.0001>
- Bastia, T., & Skeldon, R. (Eds.). (2020). *Routledge Handbook of Migration and Development* (1st ed.). Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781315276908>
- Brennan, J. (2015). *Fathers and Sons: Generations, Families, and Migration*. Palgrave Macmillan.
- Cwerner, S. B. (2001). The Times of Migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27(1), 7–36.
<https://doi.org/10.1080/13691830125283>
- Cohen, E. F. (2018). *The Political Value of Time: Citizenship, Duration, and Democratic Justice*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108304283>

- Gabaccia, D. R. (2014). Time and Temporality in Migration Studies. In *Migration Theory: Talking across Disciplines* (3rd ed., pp. 37–66). Routledge.
- Griffiths, M. B. E. (2014). Out of Time: The Temporal Uncertainties of Refused Asylum Seekers and Immigration Detainees. *Journal of Ethnic & Migration Studies*, 40(12), 1991–2009. Academic Search Complete.
- Griffiths, M., Rogers, A., & Anderson, B. (2013). Migration, Time and Temporalities: Review and Prospect. COMPAS Research Resources Paper.
- International Organization for Migration. (n.d). IOM Definition of “Migrant”. Retrieve 2022, October 29 from <https://www.iom.int/about-migration>.
- Janepicha Cheva-Isarakul. (2019). 'Diagnosing' Statelessness and Everyday State Illegibility in Northern Thailand. *The Statelessness and Citizenship Review*, 1(2):214-238. Peter McMullin Centre on Statelessness and The Institute on Statelessness and Inclusion
- Kok, P. (1999). *The Definition of Migration and its Application: Making Sense of Recent South African Census and Survey Data*. SA Journal of Demography, 7(1), 19-30.

- Robertson, S. (2014). *Time and temporary migration: The case of temporary graduate workers and working holiday makers in Australia. Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40(12), 1915–1933.
<https://doi.org/10.1080/1369183X.2013.876896>
- Sager, A. (2018). *Toward a Cosmopolitan Ethics of Mobility: The Migrant's-Eye View of the World* (1st ed.). Palgrave Macmillan.
- United Nations High Commissioner for Refugees. (n.d.). *Migrant Definition*. [online] Retrieve 2022, October 29 from <https://emergency.unhcr.org/protection/legal-framework/migrant-definition>.
- Widder, N. (2010). Temporality. In *Encyclopedia of Political Theory* (pp. 1351–1353). Sage Publication